

RAQAMLI IQTISODIYOTNING RIVOJLANISH OMILLARI VA MUAMMOLARI

Omonova Nigora Bahodir qizi

nomonova779@gmail.com

Annotatsiya: *ushbu maqolada raqamli iqtisodiyotning zamonaviy jamiyatdagi o'rni, uning ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilinadi. Raqamli transformatsiya jarayonlari ishlab chiqarish, moliya, ta'lim va davlat boshqaruvi tizimlariga qanday ta'sir ko'rsatayotgani ilmiy asosda yoritilgan. Tadqiqotda raqamli iqtisodiyotning asosiy afzalliklari sifatida iqtisodiy samaradorlik, shaffoflik, yangi kasblarning paydo bo'lishi va hududiy tengsizlikning qisqarishi ko'rsatib o'tilgan. Shu bilan birga, raqamli tengsizlik, kiberxavfsizlik, texnologik qaramlik va mehnat bozoridagi o'zgarishlar uning salbiy tomonlari sifatida tahlil qilingan. Raqamli iqtisodiyotning afzalliklarini samarali yo'lga qo'yish va salbiy oqibatlarni kamaytirish bo'yicha takliflar berildi.*

Kalit so'zlar: *raqamli iqtisodiyot, raqamli transformatsiya, innovatsiya, kiberxavfsizlik, sun'iy intellekt, avtomatlashtirish, mehnat bozori, raqamli tengsizlik, elektron hukumat, texnologik rivojlanish.*

XXI asr insoniyat taraqqiyoti tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. Bu bosqichning eng muhim belgisi raqamli texnologiyalar, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), bulutli hisoblash va internet tarmoqlarining jadal rivojlanishidir. Aynan shu omillar global miqyosda yangi iqtisodiy tizim – raqamli

iqtisodiyotning shakllanishiga sabab bo'ldi. Raqamli iqtisodiyot an'anaviy iqtisodiy faoliyatdan tubdan farq qiladi, chunki u tovar va xizmatlar almashinuvida axborot oqimlarini, raqamli platformalarni, elektron to'lovlarni va sun'iy intellekt texnologiyalarini asosiy vosita sifatida qo'llaydi. Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, raqamli iqtisodiyotning samarali joriy etilishi mamlakatlarning raqobatbardoshligini oshiradi, iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi va yangi innovatsion imkoniyatlar yaratadi. O'zbekiston ham bu jarayondan chetda emas. Mamlakatda so'nggi yillarda "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi qabul qilinib, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, davlat boshqaruvini elektronlashtirish, ta'lim va sog'liqni saqlash tizimlarida raqamli yechimlarni joriy etish, shuningdek, elektron tijoratni kengaytirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu islohotlar iqtisodiy samaradorlikni oshirish, shaffoflikni ta'minlash va korrupsiyaviy holatlarni kamaytirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyotning joriy etilishi bilan bir qatorda ayrim salbiy jihatlar ham yuzaga chiqmoqda: bu raqamli tengsizlik, texnologik qaramlik, kiberxavfsizlik muammolari va mehnat bozoridagi o'zgarishlardir.

Raqamli iqtisodiyotning asosiy afzalliklari orasida birinchidan, iqtisodiy samaradorlikning oshishini qayd etish lozim. Avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish jarayonlari, robototexnika va sun'iy intellekt resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi. Bu esa mahsulot ishlab chiqarish vaqtini qisqartiradi, inson omilidan kelib chiqadigan xatoliklarni kamaytiradi va xarajatlarni tejaydi. Masalan, sanoat korxonalarida "raqamli egizak" (digital twin) texnologiyasi yordamida ishlab chiqarish liniyalari real vaqt rejimida tahlil qilinib, nuqsonlar oldi

olinadi. Natijada foydalilik darajasi oshadi, ishlab chiqarish samaradorligi 15–30 foizgacha ko'tariladi.

Ikkinchidan, raqamli iqtisodiyot shaffoflikni ta'minlaydi. Elektron to'lov tizimlari, elektron hujjat aylanishi, raqamli soliq platformalari hamda blokcheyn texnologiyasi yordamida iqtisodiy operatsiyalarni yashirish yoki soxtalashtirish imkoniyati kamayadi. Masalan, elektron kontraktatsiya tizimlari, elektron davlat xaridlari va elektron hisob-fakturalar orqali byurokratik to'siqlar qisqaradi. Shuningdek, davlat sektorida ochiqlik va nazorat darajasi oshadi. Shu boisdan ko'plab davlatlarda raqamli iqtisodiyot korrupsiyani kamaytirishning eng samarali vositalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Uchinchi afzallik – yangi ish o'rinlari va kasblarning paydo bo'lishidir. Raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida IT mutaxassislari, dasturchilar, ma'lumotlar tahlilchilari, kiberxavfsizlik mutaxassislari, kontent yaratuvchilar, onlayn marketing bo'yicha ekspertlar kabi yangi kasblarga talab ortmoqda. Shu bilan birga, masofaviy ish, frilans va gig-iqtisodiyot (gig economy) kabi yangi bandlik shakllari vujudga keldi. Bu holat ayniqsa yoshlar uchun moslashuvchan mehnat bozorini yaratadi, ayollar va nogironligi bo'lgan shaxslar uchun ham imkoniyatlar ochadi.

To'rtinchidan, raqamli iqtisodiyot hududiy tengsizlikni kamaytiradi. Internet texnologiyalari yordamida chekka hudud aholisiga ta'lim, tibbiyot, moliya va savdo xizmatlarini masofadan turib taqdim etish mumkin. Masalan, onlayn ta'lim platformalari qishloq joylarda yashovchi o'quvchilar uchun global sifatdagi

bilimlarga kirish imkonini beradi, telemeditsina esa tibbiy maslahat olishni soddalashtiradi. Shu tariqa raqamli texnologiyalar ijtimoiy adolatni ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi.

Beshinchidan, davlat boshqaruvida raqamli texnologiyalarning qo'llanilishi samaradorlikni oshiradi. Elektron hukumat (e-government) tizimi orqali fuqarolar turli xizmatlardan onlayn tarzda foydalanadi, bu esa vaqt va resurslarni tejaydi. Masalan, soliq, bojxona, ro'yxatdan o'tkazish va litsenziyalash jarayonlari avtomatlashtirilgan bo'lib, inson omilini kamaytirgan. Natijada fuqarolarning davlat idoralariga ishonchi ortmoqda.

Shu bilan birga, raqamli iqtisodiyot ayrim salbiy oqibatlariga ham ega. Birinchidan, raqamli tengsizlik masalasi dolzarbdir. Internet tarmog'iga ulanish imkoniyati, texnik vositalarning mavjudligi va raqamli savodxonlik darajasidagi tafovutlar aholining turli qatlamlari orasida yangi iqtisodiy tafovutlarni keltirib chiqarmoqda. Raqamli infratuzilma yaxshi rivojlanmagan hududlarda aholining iqtisodiy faolligi past bo'lib qolmoqda. Bu holat ijtimoiy tengsizlikni yanada kuchaytiradi.

Ikkinchidan, kiberxavfsizlik muammolari ortib bormoqda. Axborot tizimlarining keng joriy etilishi bilan bir qatorda, ma'lumotlar o'g'riligi, xakerlik hujumlari, firibgarlik holatlari ham ko'paymoqda. Ayniqsa, moliyaviy sektor, elektron to'lov tizimlari va davlat ma'lumotlar bazalari uchun bu jiddiy tahdiddir. Shu bois, raqamli iqtisodiyotda ishonch va xavfsizlikni ta'minlash eng muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Uchinchidan, raqamli transformatsiya an'anaviy ish o'rinlarini qisqartirmoqda. Avtomatlashtirilgan tizimlar ishlab chiqarish, savdo va xizmat ko'rsatish sohalarida inson mehnatini o'rnini bosmoqda. Natijada ayrim kasblar yo'qolib, mehnat bozorida strukturaviy o'zgarishlar yuz beradi. Bu esa qayta tayyorlash va yangi kompetensiyalarni shakllantirish zaruratini tug'diradi.

To'rtinchidan, huquqiy va axloqiy masalalar yechimini kutmoqda. Sun'iy intellekt tomonidan qabul qilingan qarorlar uchun javobgarlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish, intellektual mulk huquqlarini tartibga solish, raqamli platformalarning monopoliyalashuviga qarshi kurashish kabi masalalar jahon miqyosida dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbekiston qonunchiligida ham raqamli iqtisodiyotga oid normativ-huquqiy baza bosqichma-bosqich yangilanmoqda.

Beshinchidan, texnologik qaramlik masalasi ham e'tiborga loyiqdir. Ko'plab davlatlar, jumladan, O'zbekiston ham dasturiy mahsulotlar, serverlar va sun'iy intellekt texnologiyalarida xorijiy kompaniyalarga tayanadi. Bu esa milliy axborot xavfsizligi nuqtayi nazaridan xavf tug'diradi. Shu bois, mahalliy IT mahsulotlarini ishlab chiqish, milliy bulut infratuzilmasini yaratish va kiberxavfsizlikni mustahkamlash strategik ahamiyat kasb etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot insoniyat taraqqiyotining yangi bosqichi bo'lib, u iqtisodiy o'sishni tezlashtiradi, resurslardan samarali foydalanish imkonini beradi va ijtimoiy adolatni kuchaytiradi. Shu bilan birga, u yangi tahdid va muammolarni ham keltirib chiqaradi. Raqamli tengsizlik, kiberxavfsizlik,

mehnat bozoridagi o'zgarishlar va texnologik qaramlik kabi muammolarni bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. O'zbekiston uchun eng muhim vazifalardan biri – raqamli transformatsiyani chuqurlashtirish bilan birga, ijtimoiy himoya, ta'lim va mehnat siyosatini raqamli davr talablariga moslashtirishdir. Faqat shundagina raqamli iqtisodiyot mamlakat barqaror rivojlanishining poydevoriga aylanadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O'zbekiston – 2030” strategiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi Farmoni PF–6079. – Toshkent, 2020.
2. Brynjolfsson E., McAfee A. The Second Machine Age: Work, Progress, and Prosperity in a Time of Brilliant Technologies. – New York: W.W. Norton, 2014.
3. Tapscott D. The Digital Economy: Rethinking Promise and Peril in the Age of Networked Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 2015.
4. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2016.
5. OECD. Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives. – Paris: OECD Publishing, 2019.
6. Bukht R., Heeks R. Defining, Conceptualising and Measuring the Digital Economy. – Development Informatics Working Paper, No. 68, University of Manchester, 2017.
7. UNCTAD. Digital Economy Report 2023: Cross-border Data Flows and Development. – New York and Geneva: United Nations, 2023.

8. Sh.M. Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi (2022–2026 yillar). – Toshkent, 2022.
9. Tapscott D., Tapscott A. Blockchain Revolution: How the Technology Behind Bitcoin and Other Cryptocurrencies Is Changing the World. – New York: Penguin, 2018.
10. Karimov B.A. Raqamli iqtisodiyot asoslari: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2022.